

Szymon Pogwizd

Streszczenie rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem dr hab. Marioli Jakubowicz, prof. IS PAN, pt.:

Zbieżności leksykalne gwar wschodniosłowackich z językiem polskim na tle ogólnosłowiańskim ze szczególnym uwzględnieniem języków wschodniosłowiańskich – w ujęciu diachronicznym

Celem niniejszej pracy była analiza wschodniosłowacko-polskich zbieżności słownikowych. Omawiane jednostki leksykalne zostały wybrane z materiału pochodzącego z ekscerpowanych źródeł, to jest leksykonów języków literackich, współczesnych i historycznych oraz dialektalnych, kartotek słowników oraz atlasów językowych. W pracy zostały uwzględnione zbieżności dwojakiego typu. Pierwszy typ stanowią zbieżności określane jako leksykalne, drugi zbieżności semantyczne.

W Rozdziale I tej pracy przybliżono zagadnienia ogólne, mające charakter wprowadzający. Zaprezentowano historię badanych terenów. Szczególną uwagę poświęcono poświadczonym w źródłach historycznych kontaktom wschodniej Słowacji z ludnością polską, które zachodziły np. w okresie polskiego zwierzchnictwa nad miastami wchodzącymi w skład Zastawu spiskiego czy dzięki napływającym w różnych okresach osadnikom z Polski. Dalej przedstawiono ogólny zarys podziału dialektalnego języka słowackiego. Przedstawiono także dyskusję na temat pochodzenia dialektu wschodniosłowackiego. Wymieniono zjawiska fonetyczne tego dialektu nawiązujące do języka polskiego. Poruszona została także kwestia tzw. „gwar góralskich” (sł. „goralské nárečia”). Narzeczami tymi posługuje się ludność wywodząca się z terenów Małopolski, która zamieszkuje polsko-słowackie pogranicze. Dziś gwary te są najczęściej określane, jako przejściowe lub mieszane.

W kolejnych podrozdziałach rozdziałów drugiego i trzeciego są omawiane zbieżności leksykalne i semantyczne. W Rozdziale II. analizie poddano wschodniosłowacko-polskie zbieżności leksykalne i semantyczne. Wśród nich w odrębnych podrozdziałach zostały wyróżnione:

II.1. Archaizmy leksykalne stanowiące kontynuanty wyrazów prasłowiańskich. Odpowiedniki tych leksemów nie zachowały się w dialektach środkowo- i

zachodniosłowackich, co wynika z wyparcia danego wyrazu przez synonimy. Prasłowiańskość wyrazów potwierdzają innosłowiańskie kontynuacje. Przykłady reprezentujących tę grupę słów stanowią wsch.-sła. *pokriva*, oraz *hrad*.

II.2. Dawne innowacje leksykalne, czyli wyrazy, które powstały już po rozpadzie wspólnoty prasłowiańskiej, np. wsch.-sła. *mentel*, *gacek*.

II.3 Archaizmy semantyczne, które obserwujemy w leksemach kontynuujących formy prasłowiańskie. W pozostałych dialektach słowackich odpowiedniki badanych wyrazów odznaczają się odmienną semantyką. Takie dawne znaczenie, które nie występuje w dialektach zachodnio- i środkowosłowackim zachował wsch.-sła. wyraz *rucac*.

II.4. Innowacje semantyczne, które powstają w oparciu o lokalne zmiany znaczeniowe, zachodzące w wyrazach odziedziczonych z języka prasłowiańskiego. Wyrazy te, odznaczające się na omawianym terytorium unikalnym rozwojem semantycznym. Przykłady stanowią wsch.-sła. wyrazy: *cma*, *čapac*, *skurka*, *jarec*, *trimac*.

ROZDZIAŁ III. dotyczy wschodniosłowacko-polsko-wschodniosłowiańskich zbieżności leksykalnych i semantycznych. W poszczególnych podrozdziałach omówione zostały:

III.1. zbieżności odziedziczone z języka prasłowiańskiego (archaizmy), np. wsch.-sła. *chmura*, *tuňi*, *šliskac še*, *šlisko*.

III.2. dawne innowacje leksykalne, powstałe po rozpadzie wspólnoty prasłowiańskiej w części języków słowiańskich, które reprezentuje wsch.-sła. leksem *pluta*.

III.3. innowacje semantyczne, realizowane przez zastąpienie odziedziczonego znaczenia innym, albo dodanie na omawianych terenach nowego znaczenia obok zachowanego dawnego. Powyższe zjawisko można zaobserwować we wsch.-sła. wyrazach: *chudoba*, *zarno*, *ščiplak*, *ščipak*, *ščipauka*, *ščipalka*, *brud*, *bridky*, *hodovac*.

Jednostki leksykalne najczęściej były reprezentowane przez pojedyncze słowa, rzadziej były to rodziny wyrazowe, skupione wokół wspólnego rdzenia. Badane leksemy miały w stosunku do całego języka słowackiego charakter dyferencyjny. Były to jednostki leksykalne charakterystyczne jedynie dla terenów wschodniej Słowacji, to jest występujące na obszarze wschodniosłowackim przy jednoczesnym braku poświadczeń w języku literackim oraz w innych dialektach słowackich (względnie sporadycznej obecności tych wyrazów w pozostałych dialektach mających jednak najprawdopodobniej wschodniosłowacką proveniencję). Leksemy

te miały natomiast dokładne, lub bardzo bliskie, odpowiedniki w języku polskim. Każdy wyraz został przeanalizowany pod kątem jego zapisów w źródłach historycznych oraz geografii leksemu na gruncie wschodniosłowackim i polskim. W przypadku zbieżności semantycznych zastosowano podobne kryteria, pozwalające stwierdzić czy dany rozwój znaczeniowy jest unikalny dla języka polskiego i dialektu wschodniosłowackiego. Celem badań było ustalenie, jaki jest stosunek danego leksemu wschodniosłowackiego (lub jego znaczenia) do polskiego odpowiednika. Mianowicie określenie czy jest to wspólny archaizm, wspólna innowacja, czy też zapożyczenie z jednego języka do drugiego.

Częste były przypadki, w których oprócz obecności w dialekcie wschodniosłowackim i języku polskim badane wyrazy lub znaczenia występowały także na obszarze ukraińskim, białoruskim i sporadycznie również w zachodniej części gwar rosyjskich. Nawiązania do języków wschodniosłowiańskich, czyli zbieżności wschodniosłowacko-polsko-wschodniosłowiańskie zostały omówione w odrębnym rozdziale III. Istotne w tym wypadku było ustalenie czy wyraz w językach wschodniosłowiańskich (białoruskim i ukraińskim) jest polonizmem, czy należy go zakwalifikować, jako rezultat wspólnych, paralelnych międzyjęzykowych (czy międzodialektalnych) tendencji w rozwoju leksyki.

Badane wyrazy były porównywane z odpowiednikami w innych językach słowiańskich. Najczęstsze nawiązania pojawiały się w grupie zachodniosłowiańskiej: czeskim, górnołużyckim i dolnołużyckim, ale niekiedy także w grupie południowosłowiańskiej, na przykład w języku słoweńskim, który niejednokrotnie wykazuje zbieżności właśnie z grupą zachodniosłowiańską, rzadziej w serbskim i chorwackim. W niektórych przypadkach w oparciu o dostępne materiały dotyczących historii i geografii danego wyrazu udało się określić przypuszczalny kierunek rozprzestrzeniania się badanych zmian.

Przy analizie poszczególnych jednostek leksykalnych uwzględniono także ich etymologię. Omówiono historię rozwoju form i znaczeń na tle prasłowiańskim i indoeuropejskim w oparciu o dostępne opracowania.